

MŰHELY

dr. Selinger Sándor

Erdélyi unitárius egyházkörök térinformatika alapú történeti adatbázisa

I. Tudományos előzmények, célkitűzés

Minden nemzet, nép, vallási közösség esetében alapvető létfeltétel az önismeret. Az önismeret alapja a múlt ismerete. A múlt ismeretébe beletartozik az adott földrajzi táj vallásainak, egy-egy felekezethez kapcsolódó jellegzetes, pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű műemlékeinek, az épített örökségnek, műemléki tárházának a története is.

Minden történeti kor bizonyos mértékig becsben tartotta, és legjobb esetben védte is az előző korok egyes építészeti emlékeit, melyeket hasznosságuktól függetlenül szépnek ítélt, vagy régiségük, a hozzájuk fűződő történelmi, vallási vagy más hagyomány miatt tisztelt.

Erdély magyar vonatkozású vallástörténeti szempontból fontos építészeti emlékei és azok környezete az elmúlt évszázadokban nemcsak a globális hatások miatt alakult, illetve folyamatosan alakul át vagy éppen pusztult el, hanem a korábbi évszázadok, évtizedek (közte az államszocialista) fejlesztési és tervezési viszonyainak is betudhatóan, veszélyben, sőt ennél többen, lassan eltűnő félben van.

A műemlékek építés- és egyháztörténeti adatainak gyűjtése, értékelése és feldolgozása tudományos feladat. A műemléki nyilvántartás a műemlékek helyrajzi, tulajdoni és főbb tudományos, illetve műszaki adatait tartalmazza, magában foglalva az épülettel kapcsolatos hatósági intézkedések és az épülettel foglalkozó irodalom (cikkek, tanulmányok) jegyzékét. A nyilvántartás elengedhetetlen kelléke a gyűjtött adatoknak fotókkal, leírásokkal, a földrajzi közzeggel együtt történő dokumentálása.

Az adatgyűjtés ezen összetett megközelítése térben és időben rendkívül bonyolult kölcsönhatások elemzését teszi szükségessé, amelynek – tudomásunk szerint – az egyházköri történeti adatbázisok tanulmányozását illetően eddig nincs kialakult gyakorlata.

A nagyszámú, létező papíralapú – kartoték típusú – információs rendszerek nem tudják biztosítani azt a fajta rugalmasságot és hatékonyságot, amit ez a komplex munka megkíván.

Kézenfekvő tehát, hogy az egyes egyházakörök, az ezekhez tartozó műemlék-épületek (templomok, iskolák, egyéb építmények) területi eloszlása időbeni változásának tanulmányozásához, egy új szemléletmódra, az adatbázis gyakorlati megvalósításhoz más eszközökre van szükség.

Lehet-e vajon napjainkban más válasz erre a kihívásra, mint az informatika egyik dinamikusan fejlődő ága, a térinformatika?

A térinformatika a Föld felszínén levő tárgyak, jelenségek, történeti, földrajzi események, folyamatok, helyzet- és állapot-leírására, az esetleges változások és azok hatásainak figyelésére, elemzésére alkalmas eljárások és eszközök rendszere.

A térinformatika, egy olyan számítógépes technológia, mely egybefogja a térképi és szöveges, leíró adatkészleteket abból a célból, hogy ezen adatokból tematikus (cél)térképek, értékelések legyenek előállíthatóak.

Az emberi lét és tevékenység hatással van a földrajzi értelemben vett térre, ezért érthető, hogy a földrajzi információnak igen nagy szerepe van bármilyen emberi tevékenységet érintő döntésben. Olyan válaszokat keresünk, melyeket a HOL? MIT? MIÉRT? MIKOR? kérdésekre szoktunk adni egy-egy jelenség vagy cselekmény esetén.

A területhez, a földrajzi helyhez kötött információs rendszer bevezetése, a valóságon, illetve a levéltári adatokon alapuló tényadatokból felépülő terepi modell, az egyházakörök történeti – időbeni – változásainak és az ezekhez kapcsolódó műemléki helyszínek tanulmányozásának újszerű szemléletét adja.

A térinformatikai megvalósítás tehát nem cél, hanem eszköz.

Véleményünk szerint nyugodtan állítható, hogy: a térinformatikai rendszereknek a használata az egyházakörök történeti, térbeli kiterjedésének, az ezekhez kapcsolódó műemléki objektumok változásainak a tanulmányozásában ma már egyszerűen nélkülözhetetlen.

A tanulmány célja az Unitárius Egyház egyháztörténeti adatainak és az ezekhez kapcsolódó műemléki objektumokhoz tartozó információknak egységes, térinformatikai rendszerbe történő bevitel, tárolása és a közös elemzési lehetőségének a megvalósítása.

Ezen egységes rendszer szerinti kezelés és vizsgálat, mely jelenleg még teljesen hiányzó tevékenység, természetszerűleg egy erre a célra fejlesztett térinformatikai rendszerben valósulhat csak meg, ezért az első és egyik legfontosabb lépés egy specifikus, vallástörténeti periódusokhoz kötött egyházköri, építészeti, környezeti nyilvántartás jellegű adatbázisnak a kialakítása.

A kialakítandó adatbázis téridő szerkezete nem azt jelenti, hogy egy más típusú, új adatgyűjtésre lenne szükség. Ebben a szerkezetben az unitárius egyház különböző levéltári, könyvtári, illetve internetes forrásokban jelenleg megtalálható vallástörténeti eseményeit, adatait rögzítjük.

A kérdés az, hogyan állapíthatóak meg ezek a vallástörténeti periódusok, hogy az elmúlt több mint 450 év alatti változásokat, térben és időben egy térinformatikai adatbázisba öntve minél pontosabb választ adjon a mára kialakult egyházi szervezet földrajzi és lélekszámbeli változásaira.

Az alkalmazott térinformatikai rendszer az egyházkörök időbeni és térbeli elhelyezkedésének miértjének megértésében nyújthat segítséget még akkor is, ha viszonylag hatalmas adatmennyiséget kell a rendszerbe integrálni és megvizsgálni.

A rendszer lehetőséget ad arra, hogy térbeliségében (térképen) is láthatóvá és lekérdezhetővé tegyük, hogy hol és mikor alakultak ki az unitárius vallásközösségek, hol és mikor építettek templomokat, iskolákat, ispotályokat és egyéb közösségi épületeket.

Az adatoknak pusztán térinformatikai szempontokból történő megközelítése fontos kiegészítéseket adhat az egyháztörténettel foglalkozó kutatóknak. Így földrajzi és egyháztörténeti szempontokat összekötve tekinthetünk vissza az elmúlt 450 év történéseire.

Ismeretes tény, hogy az 1560-as évek végére az unitarizmus tanai széles körben terjedtek el. 1568-tól maga a fejedelem is unitárius lett az udvari nemesség jelentős részével együtt.

Az 1570-es évek elejére a legtöbb magyarlakta faluban és városban otthonra talált az új vallásfelekezet.

Az unitarizmus Magyarországon is, az Alföldön, a Partiumban, Baranyában termékeny talajra talált. Az unitáriusok önálló egyházi szervezetet hoztak létre.

Az egyházközösségek számát sejteti az 1578. évi tordai zsinat, amelyen 322 lelkész volt jelen. 13 egyházkört alkottak, élén a választott esperessel.

A feladat, választ adni arra, hogy térben és időben hogyan változtak az Unitárius Egyház terjedési határai, egyházköreiből száma, és alakult ki mára a 110 anya-, 7 társ-, 3 szórvány-, 37 leány- és 29 szórványegyházközösség. Az egyes vallástörténeti periódusokban nemcsak az egyházkörök pusztaságára szorítko-

zunk, hanem térbeli, földrajzi környezetben jelenítjük meg azokat, amely további magyarázatra, továbbgondolkodásra érdemes kérdések megfogalmazására serkentheti a vallástörténettel foglalkozó kutatókat.

A történeti korok bemutatásához nélkülözhetetlenek az épületek, építmények adott állapotát rögzítő felmérések, műemléki nyilvántartások. A felmérés lehetővé teszi a műemlék behatóbb tanulmányozását, megismerését, ismertetését, továbbá alapul szolgálhatnak a későbbi helyreállítási munkálatok tervezéséhez.

Az így összeállítandó egyháztörténeti műemléki nyilvántartás egyben egyedülálló kordokumentummá is válhat.

II. Vallástörténeti periódusok

Figyelemre méltó az a tény, hogy egy eszme megszületése után hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy az a „gyakorlati” életet is szolgáló szervezetekben, illetve intézményekben (tulajdonban, épített örökségben) is megjelenjenek.

Az Unitárius Egyház köreinek és intézményeinek térbeli változásait az elmúlt majdnem 450 évben az alábbi 9 vallástörténeti periódusra osztva vizsgáljuk:

1. 1568. január 13. – tordai országgyűlés – **1579. november 7.** – Dávid Ferenc halála

2. 1579–1690 – az Unitárius Egyház a református fejedelmek alatt (*az ellenreformáció I. szakasza*)

3. 1691 – a Lipót-féle hitlevél kihirdetése (*az ellenreformáció II. szakaszának kezdete*) – **1781.** II. József „Türelmi rendelete” (az unitárius egyház anyagi és közigazgatási újjászervezésének kezdete)

4. 1786–1811 – Lázár István püspöksége (1811 a látványos építkezések vége)

5. 1825 – a reformkor kezdete – **1876.** – Ferencz József püspökségének kezdete

6. 1876–1928 – Ferencz József püspöksége

7. 1928–1948 – a szocialista tanügyi reform kezdete (valamennyi egyházi iskola államosítása)

8. 1948–1989 – (1970 – új egyházközösségek alakulása Kolozsvár, Csíkszereda, Kóhalom, Homoród, Brassó, Székelyudvarhely)

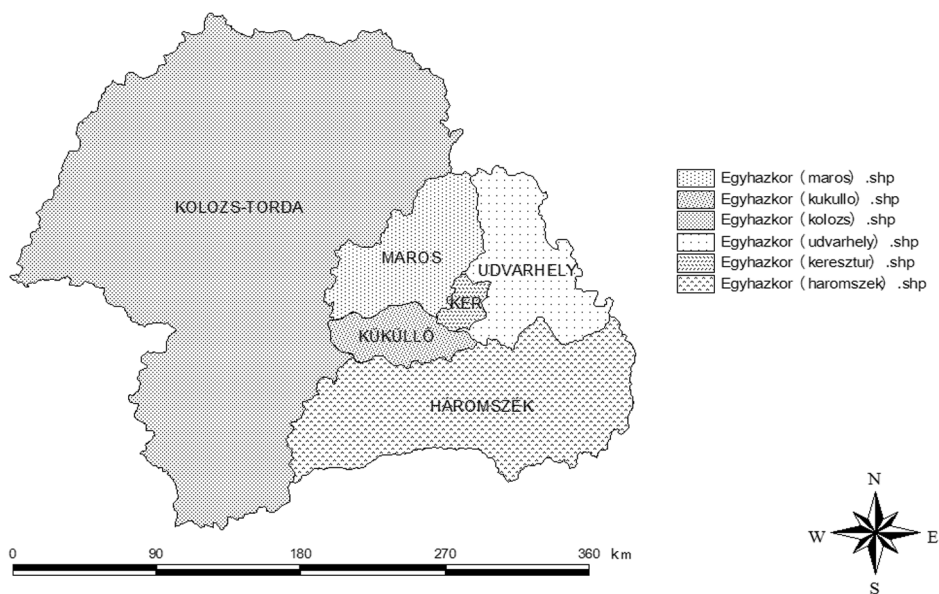
9. 1989–2010 – ingatlanok visszaszolgáltatása, új templomok és lelkészi hivatalok építése. 2004. április: Újabb 146 ingatlan ügyében döntött az Országos

Restitúciós Bizottság, amelyek közül 94 a magyar történelmi egyházak tulajdona volt. A kolozsvári belvárosi unitárius egyházközség tulajdonába 16 ingatlant szolgáltatnak vissza.

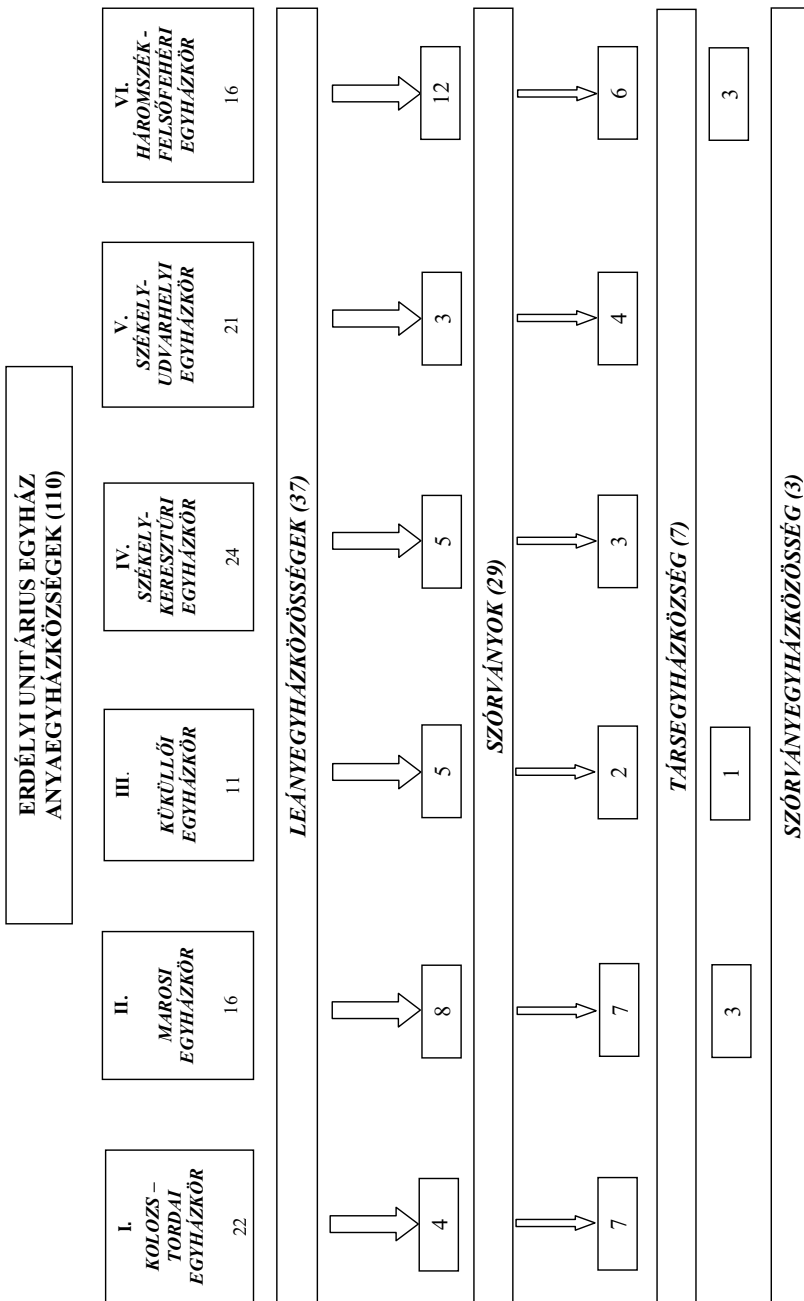
Az egyházkörök térinformatikai adatbázis táblázatában a fentebb megjelölt történelmi periódusokban zajlott tulajdoni és épített örökségekben beállott változásokat rögzítjük.

EGYHÁZKÖRÖK/ TELEPÜLÉSEK/ ESEMÉNYEK	VALLÁSTÖRTÉNETI PERIÓDUSOK								
	1568– 1579	1579– 1690	1691– 1781	1786– 1811	1825– 1876	1876– 1928	1928– 1948	1948– 1989	1989– 2010

ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖRÖK

ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖRÖK TÉRINFORMATIKA ALAPÚ TÖRTÉNETI ADATBÁZISA

Bibliográfia

1. Kénosi Tőzsér János és Uzoni Fosztó István: *Az erdélyi Unitárius egyház története I–II*. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2005, 2009.
2. Benkő J. (1778): *Transsilvania Specialis. Erdély földje és népe 1–2*. Fordította, bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közléteszi Szabó György, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1999.
3. Matkó László: *Az erdélyi unitáriusok 1766-os összeírása*. KerMagv 1997. 103. évf. 42.
4. Kelemen Lajos: *Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházvizsgálati egyházkönyveinkben 1789-ig*. KerMagv 1922. 54. évf. 168.
5. *Négyszáz év 1568–1968 emlékkönyv. (1968-ban az Unitárius Egyház fennállásának 400-ik évfordulójára)* Kolozsvár, 1979. 2. kiadás.
6. Kedei Mózes: *Az unitárius egyház rövid története*. Kolozsvár, 2002.
7. Léstyán Ferenc: *Megszentelt kövek*. <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/index.htm>
8. Selinger S: *Erdélyi Magyar Műemlékek térinformatikai alapú CD-ROM-on*. 4th GIS Workshop. Kolozsvár, 1999. október 7–8.
9. Selinger S: *Műemlékek térinformatikai alapú katasztere*. Térinformatika 2000/7/p. 12.